

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗНАНЬ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ: ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ

PROBLEMS OF EFFECTIVE DEVELOPMENT OF THE MORAL AND LEGAL KNOWLEDGE OF LAW STUDENTS: EMPIRIC ANALYSIS

У статті проаналізовано особливості стану практики розвитку морально-правового виховання майбутніх юристів та проведено апробацію авторських методик, розроблених на основі вивчення історичного досвіду означеної проблеми. Зроблено висновки про доцільність формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх юристів у напрямі від професійної складової до ціннісної, від конкретних цінностей професії до загальнолюдських цінностей. Доведено, що власне у фаховій діяльності виявляються й вирішуються суперечності творчої самореалізації особистості, зокрема поміж накопиченим досвідом суспільства і реальними формами його особистісно-творчої реалізації та поступу. Юрист зростає у своїй справі тією мірою, якою не лише опановує й розвиває юридичну діяльність, а й приймає правові цінності. Обґрунтовано, що зміст вищої юридичної освіти має передбачати її якісне оновлення, яке передусім передбачає поліпшення процесу особистісно-фахового розвитку юриста в соціокультурній розвивальній сфері, внаслідок чого досягають рівня фахової компетентності разом із моральною та правознавчою відповідальністю. Висвітлено, що для визначення ефективності застосування базових положень, на практиці було подіяно активним педагогічним чинником на процес професійної підготовки майбутніх юристів. Під дією активного педагогічного чинника розуміється впровадження факультативного курсу «Основи морально-правових знань майбутніх юристів», бесіди та роздавання друкованих матеріалів з цієї ж тематики. Проаналізовано на основі емпіричних даних знання-цінності як найвищий рівень морально-правових знань. Їх зміна визначалася за такими показниками, отриманими шляхом спостережень та анонімних анкет: переоцінка морально-правових понять і поглядів; критичний аналіз моральної поведінки; підходи до розв'язання конфліктів; зняття стереотипів поведінки тощо. Правильне уявлення про моральну та духовну культуру дозволяє правильно орієнтуватися при формуванні інших цінностей, зокрема професійних. За результатами експерименту зроблено висновок щодо ефективності запропонованої моделі формування морально-правових знань майбутніх юристів на основі розробленого факультативного курсу «Основи морально-правових знань майбутнього юриста» та тематичних методичних матеріалів.

Ключові слова: майбутніх юристів морально-правових знань, формування ефективності емпіричний аналіз.

The article analyzes peculiarities of the practice of moral and legal educating of future lawyers and makes approbation of author's methodologies, developed on the studied historical experience on the mentioned problem. The author confirms expediency of forming professional and value orientations of law students in the direction from professional component to the value one, from some professional values to the general human ones. It is confirmed that professional activity is where the contradictories of creative self-realization of a personality are identified and solved, particularly between the accumulated experience of society and actual forms of its personal creative realization and progress. A lawyer makes progress in his/her career not only by mastering and developing legal activity but also by accepting legal values. It is substantiated that the content of higher legal education should be fundamentally updated that first expects improvement of the process of professional growth of lawyer's personality in the social and cultural developing sphere, and thus, achieving the level of professional competence along with moral and legislative responsibility. It is marked that to determine efficiency of applied basic fundamentals, the effect of active pedagogical factor on professional training of law students is studied. The effect of active pedagogical factor is revealed in introduction of an optional course called "Fundamentals of moral and legal knowledge of future lawyers", communication and printed materials on the topic. Basing on empiric data, the knowledge-value balance is analyzed as the highest level of moral and legal knowledge. The change of them is defined by the indicators, obtained by observation and anonymous questionnaires, particularly reassessment of moral and legal concepts and opinions; critical analysis of moral behavior; approaches to conflict resolution; refusal of behavioral stereotypes, etc. The adequate opinion concerning moral and spiritual culture provides appropriate orientation while developing other values, particularly professional ones. According to the experiment results, the author makes conclusion on efficiency of the proposed model of developing moral and legal knowledge of law students on the basis of composed optional course called "Fundamentals of moral and legal knowledge of future lawyers" and the methodic materials on the topic.

Key words: future lawyers, law students, moral and legal knowledge, formation of efficiency, empiric analysis.

УДК 378.22:37.034
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.1.6>

Тушніцький Н.І.,
аспірант кафедри педагогіки
та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми. Внаслідок інтенсивної інноваційної діяльності відбуваються активні соціальні перетворення. Можливості росту черпаються радше за рахунок перебудови основ

минулих способів життєдіяльності та формування геть нових перспектив. І це потребує істотного реформування освіти, передусім юридичної. Сучасне суспільство потребує не вузьких

юристів, а всебічно розвинених особистостей із фундаментальною освітою, багатою внутрішньою культурою, високими моральними якостями. Випускник юридичного факультету повинен мати необхідні актуальні наукові і прикладні знання, спеціальні вміння і навички, послугуючись у своїх фахових діях демократичними й гуманістичними цінностями, утверджуючи й боронячи ідеї правової держави, законності й справедливості, а також в усьому намагаючись творчо саморозвиватися.

На сучасному етапі розвитку юридичної науки тривають пошуки нових парадигм освіти, в основі яких лежить ідея її переорієнтування на формування гармонійно розвинутої особистості. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів значною мірою залежить від ступеня оволодіння та засвоєння ними ціннісних орієнтацій, формування професійно-ціннісних переконань, які базуються на засвоєнні основ аксіології як науки про цінності. Аксіологічний компонент професійної культури юриста формується як сукупність цінностей, які створило людство і які введені до цілісного педагогічного процесу на теперішньому етапі розвитку освіти.

Опановуючи цінності правової й духовної культури, юрист повинен уміти перетворювати та інтерпретувати їх відповідно до особистісних якостей та характеру його юридичної практики. Власне у фаховій діяльності виявляються й вирішуються протиріччя творчої самореалізації особистості, кардинальні протиріччя між накопиченим досвідом суспільства і реальними формами його особистісно-творчої реалізації та поступу. Юрист зростає у своїй справі тією мірою, якою не лише опановує й розвиває юридичну діяльність, а й приймає правові цінності.

Завдання гуманітаризації юридичної освіти являє собою найближчу, історично обумовлену мету її перебудови, котра має привести до кінцевої гуманістичної мети – формування розвинутої особистості. Найвищий рівень у системі цінностей зумовлює почуття суспільної відповідальності юристів за результати своєї діяльності, громадського обов'язку і дотримання морально-етичних норм.

Аналіз стану дослідження проблеми. Проблема підготовки єдності правового та морального виховання у професійній підготовці майбутніх юристів у закладах вищої освіти розглядалася у багатьох наукових працях. Передусім вивчали вплив знань студентів на їхню фахову компетентність. Ю. Козловський та О. Захар'яш досліджували концептуальні основи морального розвитку особистості науково-педагогічного працівника вищої школи, моральний поступ українських студентів [5]. Варто виокремити й праці С. Онищук [6] та В. Скотного [8], в яких висвітлено християнські

цінності в контексті трансформації світоглядних пріоритетів української нації, а також як засіб забезпечення принципу єдності виховних впливів у сучасній школі у роботі М. Чопко [12].

Широко розглянуто актуальні проблеми юридичної освіти у роботі Д. Фіолевського [10]. Не менш важливі праці щодо формування акмеологічної культури майбутніх правознавців у навчально-виховному процесі класичного університету А. Смульської [9], а також розвитку комунікативної компетентності юриста на епохах його професійного становлення О. Чорнобай [11].

Громадське право у світлі православної моральності висвітлено у праці Архієпископа Августина [1]. Важливо виокремити наукову працю щодо значення конституційного забезпечення свободи творчості та права на результати творчої діяльності в умовах інформаційного суспільства Н. Бочарової [2]. Не менш важливі дослідження науковців стосовно християнських моральних цінностей як базових складових професійної етики правника відображені в роботі Ю. Грибовської [3], а формування моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх юристів у працях О. Денищик [4], Н. Руколянської [7] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження джерел показує, що питання дослідження ефективності цілісності правового та морального виховання у професійній підготовці майбутніх юристів у закладах вищої освіти вивчені недостатньо, що зумовило вибір тематики пропонованої статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати стан практики та можливості педагогічного впливу на розвиток морально-правового виховання майбутніх юристів.

Виклад основного матеріалу. Юрист як особистість має, безумовно, виражену індивідуальність як за загальнолюдськими, так і професійними якостями. В моделі юриста виділяють лише узагальнені якості, необхідні і достатні для виробничої діяльності, які можуть бути сформовані у процесі його підготовки.

Зміст вищої юридичної освіти має передбачати насамперед вивчення навчальних курсів, що охоплюють цілі пласти культури. Якісне оновлення юридичної освіти – як ефективний метод наступного саморозвитку професійної компетентності фахівців – дає змогу сформувати системотворчу основу освітньої моделі. Вона передусім передбачає встановлення сутності юридичної освіти як неодмінного засобу поліпшення процесу особистісно-фахового розвитку юриста в соціокультурній розвивальній сфері вищої школи, внаслідок чого досягають рівня фахової компетентності разом із моральною та правознавчою відповідальністю, загальним рівнем фахової культури.

Для визначення ефективності застосування базових положень, уведених у морально-правовій частині роботи, подіємо активним педагогічним чинником на професійну діяльність майбутніх юристів. Під дією активного педагогічного чинника в цій роботі розуміємо впровадження моделі факультативного курсу «Основи морально-правових знань майбутніх юристів», бесіди та роздавання друкованих матеріалів з цієї ж тематики.

У ході експериментального дослідження нами було виділено чотири основні групи майбутніх юристів: контрольна група – відповідає випадку, коли студенти не отримували додаткової інформації про морально-правові знання ні під час свого навчання, ні після початку професійної діяльності; 1-ша експериментальна група – відповідає випадку, коли студент не одержував додаткової інформації про морально-правові знання під час свого навчання, але отримував її після початку професійної діяльності; 2-га експериментальна група – відповідає випадку, коли студент одержував інформацію про морально-правові знання під час свого навчання, але не отримував її після початку професійної діяльності; 3-тя експериментальна група – відповідає випадку, коли студент отримував інформацію про морально-правові знання під час свого навчання та після початку професійної діяльності.

Констатувальний етап спрямовувався на вивчення об'єкта дослідження в умовах звичного процесу, зокрема вивчався рівень морально-правових знань майбутніх юристів. На подальшому етапі дослідження ми намагалися виявити роль вмінь з моралі і права, які можуть допомогти у професійній діяльності майбутніх юристів. На завершальному етапі ми перевіряли якості, що характеризують повноцінність морально-правових знань. Результати показують, що сформованість морально-правових знань майбутніх юристів не відповідає вимогам.

Наступним кроком було дослідження сформованості діяльнісного аспекту морально-правових знань майбутніх юристів. Можна зробити такі висновки: в усіх випадках рівень морально-правових знань спочатку зростає відповідно до зростання стажу роботи, а після 15-ти років дещо знижується. Це повністю закономірне явище, яке зумовлене синдромом професійного вигорання, основними причинами якого є вичерпання, деперсоналізація, почуття приниження власної гідності тощо.

Надзвичайно важливим моментом нашої роботи є дослідження взаємовідносин майбутніх юристів з колегами, оскільки саме в цих відносинах найкраще проявляється рівень морально-правових знань.

Необхідною умовою ефективності виховних зусиль майбутніх юристів є його особистий приклад, високий професіоналізм, моральні якості,

сувора вимогливість до себе, доброзичливість, тактовність, відповідальність, невимушеність поведінки.

Доволі низькі оцінки показників зазначених критеріїв пояснюються, на наш погляд, не лише низьким рівнем знань (поінформованості) і несформованістю умінь та якостей, а й тим, що в майбутніх юристів досить часто зустрічається невпевненість, закритість, небажання в діяльності чи у виховному процесі відразу проявляти свої позиції, почуття. Напружений самоконтроль призводить до часткової втрати природності, іноді навіть спонтанності в поведінці, заважає розкритися творчому соціальному потенціалу. Ці негативні явища зумовлені недостатньою увагою до формування морально-правових знань майбутнього юриста.

Формувальний етап був спрямований на те, щоб довести ефективність впливу активного педагогічного чинника. З цією метою ми запропонували оцінити морально-правові знання майбутніх юристів студентам та експертам, а також здійснили самооцінку цих якостей. Порівняльний аналіз формування морально-правових знань студентів здійснювали в експериментальних та контрольних групах. У цій частині дослідження ми розглядаємо випадок, коли формування морально-правових знань майбутніх юристів відбувалося після початку професійної діяльності.

Після прочитання факультативного курсу лекцій та проведення бесід на тему морально-правових знань, рівень морально-правових знань мав би зрости. У першій експериментальній групі спостерігається підвищення середніх показників морально-правових якостей майбутніх юристів, причому ці показники зростають у всіх трьох категоріях опитаних. Порівнявши окремі морально-правові якості в першій експериментальній та контрольних групах, спостерігаємо зростання показників, які є найважливішими у формуванні морально-правових знань майбутніх юристів: знання про толерантність, морально-правову компетентність тощо. Спостерігалось підвищення всіх середніх показників першої експериментальної групи в порівнянні з контрольною. Звідси можна зробити висновок: прочитання факультативного курсу лекцій «Основи морально-правових знань майбутнього юриста» студентам, які вже займаються професійною діяльністю, позитивно впливає на формування в них вищого рівня морально-правових знань.

У другій експериментальній групі прочитання лекцій та проведення бесід на тему морально-правових знань проводилися під час навчання майбутніх юристів. Аналіз отриманих результатів у другій експериментальній групі засвідчує ефективність застосування такого підходу, причому, як і в попередньому випадку, спостерігається підвищення середніх показників морально-правових

якостей майбутніх юристів в усіх трьох категоріях опитаних. Слід зауважити, що таке підвищення має місце лише у випадку порівняння з контрольною групою. Виконавши порівняльний аналіз першої та другої експериментальних груп, спостерігаємо підвищення одних показників морально-правових якостей майбутніх юристів з одночасним зниженням інших. Тим не менше ці показники є вищими відносно контрольної групи. Це свідчить про те, що підходи, застосовані в експериментальних групах, взаємодоповнюються. Тому прочитання факультативного курсу лекцій «Основи морально-правових знань майбутнього юриста» майбутніми студентам під час їхнього навчання позитивно впливає на формування в них підвищення рівня сформованості морально-правових знань.

Розглянемо формування морально-правових знань майбутніх юристів в третій експериментальній групі, яка становить особливий інтерес, оскільки при її розгляді лекції та бесіди на тему морально-правових знань проводилися під час навчання майбутніх студентів та продовжувалися після початку професійної діяльності. Тобто такі студенти володіють певним рівнем морально-правових знань, який сформувався в них у навчальному закладі, та постійно вдосконалюють його після початку професійної діяльності.

Підходи, застосовані в першій та другій експериментальних групах, взаємодоповнюються в третій групі. Результати опитування, проведені в третій експериментальній групі, доводять ефективність застосування підходу, за якого лекції та бесіди проводяться як до початку, так і після початку професійної діяльності. Середні показники морально-правових знань майбутніх юристів в усіх трьох категоріях опитаних підвищуються в разі порівняння з контрольною, першою та другою експериментальними групами. Отже, підходи, за яких лекції та бесіди проводяться до початку та, відповідно, після початку навчання, хоча й мають нижчі показники, ніж у третій експериментальній групі, можуть ефективно застосовуватися при формуванні моралі і права майбутніх юристів.

На наступних етапах експерименту ми дослідили зміни в характеристиках морально-правових знань майбутніх юристів в контрольних та експериментальних групах. Як особливо важливу характеристику, що забезпечує перехід морально-правових знань у моральні переконання, ми дослідили динаміку усвідомленості морально-правових знань. Усвідомленість морально-правових знань майбутніх юристів розкривалася в таких уміннях (знання-уміння): логічно правильно визначати кожен із видів знань відповідні до його суттєвих ознак (словесно, схематично, математично тощо), правильно зв'язувати кожен з наукових абстракцій із предметною галуззю, описуваною нею дійсності, класом узагальнених кожною абстракцією

явищ; творчо застосовувати та використовувати абстракції в системі, у зв'язках, при описі нових явищ та процесів.

Знання-цінності – найвищий рівень морально-правових знань у контексті нашого дослідження. Їх зміна визначалася за такими показниками, отриманими шляхом спостережень та анонімних анкет: переоцінка морально-правових понять і поглядів; критичний аналіз моральної поведінки; підходи до розв'язання конфліктів; зняття стереотипів поведінки тощо. Результати опитування свідчать про те, що зовнішня мотивація (грошовий зарібок – потреба в досягненні соціального престижу) є більша за внутрішню (задоволення від роботи – можливість самореалізації). Тому рівень морально-правових знань не є достатньо високим.

Для визначення ефективності застосування базових положень, уведених у морально-правові й частині роботи, був використаний активний педагогічний чинник на професійну діяльність майбутніх юристів. Під дією активного педагогічного чинника розуміємо впровадження факультативного курсу «Основи морально-правових знань майбутніх юристів», бесіди та роздавання друкованих матеріалів з цієї ж тематики.

Таким чином, найефективнішою виявилась методика, застосована у третій експериментальній групі, тобто підхід, за якого лекції та бесіди проводяться як до початку так і після початку навчання та після нього. Хоча слід зауважити, що результати, отримані в першій та другій експериментальних групах, є високими в порівнянні з контрольною групою.

Висновки. Зроблено висновок про доцільність формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх юристів у напрямі від професійної складової до ціннісної, від конкретних цінностей професії до загальнолюдських цінностей. Надзвичайно важливим є поетапна демонстрація тісного зв'язку між професійними та загальними цінностями, їх взаємовпливу. Вивчення та засвоєння основних засад моралі в рамках системи цінностей майбутніх юристів лягає в основу культурного виховання. Такий підхід формує моральну культуру, яка лежить в основі духовного виховання та формування світогляду юриста. За результатами експерименту зроблено висновок про ефективність розробленого факультативного курсу «Основи морально-правових знань майбутнього юриста» та тематичних методичних матеріалів.

Подальші перспективи досліджень спрямовані на формування конкретних термінальних та інструментальних цінностей майбутніх юристів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Архієпископ Августин. Громадське право в світлі православної моральності. *Креативна педагогіка: наук.-метод. зб.* 2010. Вип. 2. С. 32–34.

2. Бочарова Н. В. Значення конституційного забезпечення свободи творчості та права на результати творчої діяльності в умовах інформаційного суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 69–72.

3. Грибовська Ю. Християнські моральні цінності як базові складові професійної етики правника. *Правова система України в умовах європейської інтеграції : погляд студентської молоді : зб. тез доп. І Міжнар. студ. наук. конф.* [м. Тернопіль, 3–4 квіт. 2017 р.]. Тернопіль : Вектор, 2017. С. 34–37.

4. Денищик О. І. Формування моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх юристів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2010.

5. Козловський Ю. М., Захар'яш О. С. Духовний розвиток українського студентства у контексті християнського світогляду. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 76. С. 174–178.

6. Онищук С. В. Християнські цінності в контексті трансформації світоглядних пріоритетів української нації. *ДонДУУ. МЕНЕДЖЕР*. 2014. № 2 (68).

7. Руколянская Н. В. Формування професійної культури та правничої етики майбутніх юристів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. № 41. С. 279–286.

8. Скотний В. Виховання душі. *Молодь і ринок*. 2011. № 7. С. 5–10.

9. Смульська А. В. Формування акмеологічної культури майбутніх правознавців у навчально-виховному процесі класичного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2013. 20 с.

10. Фіолевський Д. Актуальні проблеми юридичної освіти. *Право України*. 2004. № 2. С. 114–117.

11. Чорнобай О. Л. Розвиток комунікативної компетентності юриста на епохах його професійного становлення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 825. С. 241–246 (Серія: Юридичні науки).

12. Чопко М. Християнські цінності як засіб забезпечення принципу єдності виховних впливів у сучасній школі в контексті Галичини. Львів, 2021.